

Τα «Νοεμβριανά» του 1916*

1916

Τα Νοεμβριανά αποτελούν την κορύφωση των δραματικών γεγονότων που είχε ως αποτέλεσμα ο Εθνικός Διχασμός

Πηγή: Γιάννης Μουρέλος
 Τα «Νοεμβριανά» του 1916
 Εκδόσεις: Πατάκι
 Σελ.: 380

Η βία υπήρξε το κυρίαρχο διακριτικό γνώρισμα των όσων συνέβησαν κατά τις πρώτες ημέρες του Δεκεμβρίου 1916, στην Αθήνα. Προσέλαβε ποικίλες μορφές: ένοπλη αντιπαράθεση, άσκηση σωματικής και ψυχολογικής πίεσης με ανθρώπινα θύματα και μεγάλης έκτασης υλικές ζημιές. Συνέδραμε στην κατάφωρη παραβίαση στοιχειωδών συνταγματικών δικαιωμάτων σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, αλλά και θεμελιωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου. Τέλος, στιγμάτισε μια από τις πλέον δραματικές σελίδες του αποκαλούμενου εθνικού διχασμού, συμβάλλοντας στην όξυνση των πνευμάτων και στη διαίωνιση των πολιτικών παθών.

Η κρίση εκδηλώθηκε ταυτόχρονα σε δύο επίπεδα: εσωτερικό και διεθνές. Άλλωστε, σε αυτήν ακριβώς τη συγκυριακή επικάλυψη ανάμεσα σε ετερογενή φαινόμενα (ελληνικές πολιτικές και κοινωνικές αντιπαράθεσεις - διεξαγωγή του Α' Παγκοσμίου Πολέμου) οφείλονται οι εκρηκτικές και ανεξέλεγκτες διαστάσεις, τις οποίες προσέλαβε γενικότερα το Ελληνικό Ζήτημα των ετών 1914 - 1918. Η αντιπαράθεση μεταξύ δύο διαφορετικών κοινωνικών τάξεων, με αντικείμενο τον έλεγχο και την άσκηση της εξουσίας, πήρε, προς στιγμήν, την σπατηλή μορφή μιας διαφοράς γύρω από τη στάση της χώρας έναντι του πολέμου. Το διυπόστατο της όλης υπόθεσης κυριάρχησε και στη συγκεκριμένη περίπτωση των γεγονότων του Δεκεμβρίου. Επομένως, είναι δύσκολο να επικριθεί κανείς να διαχωρίσει τα συστατικά στοιχεία ενός συμπαγούς συνόλου και να τα εξετάσει ατοδύναμα. Ίσως να ήταν και ανώφελο, καθώς ελ-

Ο στρατηγός Π. Δαγκλίς επέβλεπε την οργάνωση του στρατού της Εθνικής Άμυνας

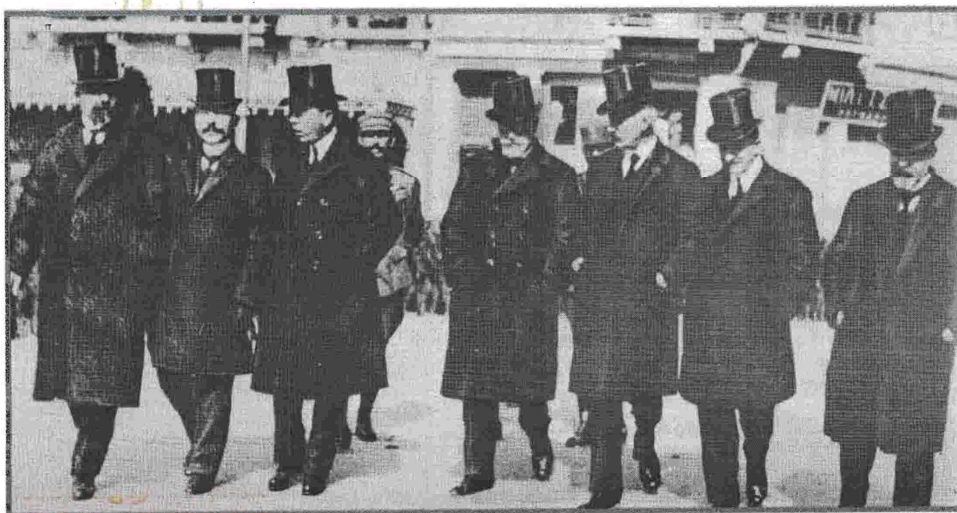
λοχέει ο κίνδυνος να αποδυναμωθεί η γενική εικόνα του φαινομένου. Ωστόσο, είναι αδύνατο η αποφυγή αναφοράς σε επιμέρους πτυχές του τελευταίου.

Το είδος και η έκταση των εκτροπών είναι η πρώτη από αυτές. Ανεξαρτήτως προέλευσης και ευθύνης, τα όσα διαδραματίστηκαν κατά τις πρώτες ημέρες του Δεκεμβρίου προβληματίζουν. Ένα επαναλαμβανόμενο, την εποχή εκείνη, γεγονός (η ικανοποίηση των όρων ενός ακόμη Συμμαχικού τηλεγράφου) λειτουργήσει ως μοχλός απελευθέρωσης ενέργειας, συσσωρευμένης ήδη από καιρό. Έτσι εξηγούνται το μέγεθος της έντασης, αλλά και η έκταση που προσέλαβε αυτό το πρωτοφανές, για τα ελληνικά δεδομένα, ξέσπασμα. Ένα ξέσπασμα, το οποίο χαρακτηρίζει ανεξαιρέτως όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, βενιζελικού, αντιβενιζελικού και Συμμάχους. Η αλαζονεία, το εκδικητικό μένος, η επίδειξη ισχύος και οι ενέργειες υπονόμησης των θεσμών και των κανόνων της διεθνούς τάξεως, αποτελούν κοινό τόπο μεταξύ των διαφόρων πλευρών. Η επιμέρους κατανομή κατά περίπτωση είναι απλό θέμα δοσολογίας. Επάνω σε ένα τέτοιο καμβά, είναι άραγε σκόπιμο να αναζητηθούν και να κατανεμηθούν ευθύνες; Δεν είναι αυτή η αποστολή ενός ιστορικού μελετητή. Παρά ταύτα, η ενδεδειγμένη ανάλυση του αξιοποιοίμου υλικού οδηγεί, αναπόφευκτα, στη συναγωγή ορισμένων συμπερασμάτων. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το επίσημο ελληνικό κράτος ένωθε απειλούμενο. Ήδη από το καλοκαίρι του 1916, η ολόενα και περισσότερο παρεμβατική συμπεριφορά των χωρών της Συνεννόησης είχε οδηγήσει σε μια σταδιακή αποδυνάμωση του δημοσίου μηχανισμού και του στρατεύματος. Επρόκειτο για μια καθ' όλα ταπεινωτική κατάσταση για ένα κυρίαρχο κράτος.

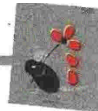
Η επαναστατική διάσταση του βενιζελικού κινήματος ενέτεινε την ασαφότητα της κυβέρνησης της Αθήνας. Η τελευταία οδηγήθηκε σε σημείο να αντικρούσει δυναμικά μια πρωτοβουλία των Συμμάχων (την επιβολή των όρων του τηλεγράφου περί παράδοσης των συστοιχιών), η οποία στόχευε στην κατάλυση και του τελευταίου ίχνους της ελληνικής κυριαρχίας. Το έπραξε, διαθέτοντας δύο σημαντικά πλεονεκτήματα έναντι των αντιπάλων της: τη στρατιωτική υπεροχή και την καλύτερη γνώση του χώρου. Επιπλέον, είχε προς στιγμήν και την τύχη προς το μέρος της, καθώς το Συμμαχικό τηλεσίγγραφο συνέπεσε χρονικά με την προέλαση του γερμανικού στρατού στη Βαλκανική. Συνεπώς, τον Δεκέμβριο του 1916, η αντιβενιζελική παράταξη, επικειρώντας να αξιοποιήσει μια στιγμή ευνοϊκή για την ίδια συγκυρία, έπαιξε συνειδητά το τελευταίο της χαρτί. Υπό αυτό το πρίσμα, η επίσημη εκδοχή περί χρήσης του δικαιώματος αυτοάμυνας έναντι μιας κατάφωρης προσβολής της υπόστασης του ελληνικού κράτους δεν στερείται λογικής βάσης.

Όμως, σε εξίσου (εάν όχι και περισσότερο) οριακό σημείο βρισκόταν την ίδια εποχή και η βενιζελική πλευρά, η οποία βίωνε στιγμές υπαρξιακής αγωνίας. Το κίνημα της Εθνικής Άμυνας και ο σχηματισμός της Πρόσθωρης κυβέρνησης, λίγους μήνες

Η προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης. Στη μέση ο Ελ. Βενιζέλος

Στις 26 Σεπτεμβρίου 1916 ο Ελ. Βενιζέλος σχηματίζει προσωρινή κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη

πριν από τα γεγονότα του Δεκεμβρίου, δεν είχαν αποδώσει τα αναμενόμενα. Παρά τις καταγγελίες περί αντισυνταγματικών ενεργειών των Ανατόρων, εκείνο που κινούνταν εκτός συνταγματικού πλαισίου ήταν το ίδιο το βενιζελικό κίνημα. Το στοιχείο δε, το οποίο είχε φέρει τους κύκλους της Θεσσαλονίκης στο χείλος της απόγωσης, ήταν ο δισταγμός και ο προβληματισμός των χωρών της Συνενοήσεως. Η ύπαρξη του κινήματος ήταν συμφασμένη με την αμέριστη συμπαράσταση των τελευταίων, κάτι που, δυστυχώς, δεν συνέβαινε. Υπό αυτές τις συνθήκες, μοναδική ελπίδα αποτελούσε μια αμετάκλητη ρήξη των ελληνοσυνμμαχικών σχέσεων. Έτσι εξηγούνται και οι προνομιακές σχέσεις, που οι κύκλοι της Θεσσαλονίκης καλλιέργησαν συστηματικά με την πλέον ακραία και προκλητική πτέρυγα της Συμμαχικής παράταξης, εκείνη των μυστικών υπηρεσιών.

Κατόπιν τούτων, το ερώτημα φαντάζει αναπόφευκτο. Τον Δεκέμβριο του 1916, μέσα στους δρόμους της Αθήνας καταπνίχθηκε εν τη γενέσει της μια βενιζελική συμμαχία; Η απάντηση δεν είναι απλή. Μέσα από το αρχείο της Μεικτής Επιτροπής Αποζημιώσεων αναδύονται στοιχεία, τα οποία συνηγορούν υπέρ μιας τέτοιας εκδοχής, καθώς αποτελούν αποχρώσεις ενδείξεις. Ωστόσο, μια συμμαχία αυτού του είδους, εάν πράγματι υπήρξε, βρισκόταν ακόμα σε προκαταρκτικό στάδιο και δεν συνιστούσε ουσιαστική απειλή για τις αρχές της Αθήνας. Απλούστατα, η κυβερνητική παράταξη εκμεταλλεύθηκε την υποχώρηση, προχωρώντας σε προληπτικές μορφές εκ-

καθαριστικές ενέργειες σε βάρος των πολιτικών της αντιπάλων.

Το πρόακμα προσέφεραν απλόχερα οι ίδιοι οι Σύμμαχοι, με την αλόγιστη πρωτοβουλία τους να ανοίξουν στην ελληνική πρωτεύουσα ένα μέτωπο, το οποίο δεν ήταν σε θέση να ελέγξουν. Στην περίπτωση, οι δυνάμεις της Συνενοήσεως έπεσαν θύματα της υπερποπτικής τους συμπεριφοράς, της υποτίμησης του αντιπάλου και της έλλειψης συντονισμού που διέκρινε την εν γένει δραστηριότητα των διαφόρων υπηρεσιών τους. Άλλωστε, για αυτόν ακριβώς τον λόγο υπήρξαν εκείνες που εξαπλάγησαν περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο από την τροπή των πραγμάτων. Συνθησιασμένες να υπαγορεύουν τα αιτήματά τους από θέση ισχύος και να τα βλέπουν να ικανοποιούνται, δεν υπολόγισαν ότι με το τηλεγράφημα της 16ης Νοεμβρίου και τη συνακόλουθη απόβαση στρατιωτικών δυνάμεων στον Πειραιά, είχαν υπερβεί το όριο ασφαλείας. Βέβαια, κατά τις ημέρες που προηγήθηκαν των συμβάντων, εκφράσθηκαν ανυπακοές από την πλευρά ορισμένων κύκλων, όπως, λ.χ., του περιβάλλοντος της γαλλικής πρεσβείας. Ωστόσο, και εκείνοι λειτουργούσαν περισσότερο ως παθητικοί θεατές ενός δαιμόνιου μηχανισμού, ο οποίος αναπτυσσόταν και οδηγούσε με μαθηματική ακρίβεια σε κατά μέτωπο αντιπαράθεση.

Η στιγμή αιχμή σύγκλισης όλων των παραπάνω παραμέτρων είχε ως συνέπεια να βιώσει η Αθήνα πρωτόγνωρες καταστάσεις, με γνωρίσματα εμφυλίου σπαραγμού, εφάμιλλες εκείνων που έμελλε να υποστεί κοντά τριάντα χρόνια αργότε-

Η διαμεσολάβηση του Γάλλου απεσταλμένου Βουλευτή Μπεναζέ δεν απεσώβησε τα Νοεμβριανά

ρα. Υπό αυτήν την έννοια, οι πρώτες ημέρες του Δεκεμβρίου αναδείχθηκαν διαχρονικά σε μοιραία εποχή για την ελληνική πρωτεύουσα. Η αξιολόγηση του έργου της Μεικτής Επιτροπής Αποζημιώσεων έχει ήδη γίνει στο αρμόδιο κεφάλαιο. Όμως, θα ήταν παράλειψη να μην τονισθεί, εκ νέου, η σημασία του αρχείου της τελευταίας για τη μελέτη σε βάθος των γεγονότων του 1916. Η επιτροπή, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες που κατέβαλε προκειμένου να λειτουργήσει αμερόληπτα, δεν απέφυγε να υποκύψει στην πολιτική σκοπιμότητα. Κάτι τέτοιο ήταν επόμενο, από τη στιγμή κατά την οποία ως όργανο του ελληνικού κράτους κλήθηκε να διαχειρισθεί μια εξαιρετικά λεπτή υπόθεση, με ωνιά ακόμα τα σύνδρομα του πρόσφατου παρελθόντος. Ωστόσο, έχοντας απόλυτη συναίσθηση των ευθυνών και της αποστολής της, συνεργάστηκε αμοιβαία με τη βενιζελική διοίκηση, όχι όμως ως πειθιμένο όργανο της τελευταίας. Μέσα από το δύσκολο έργο της ανέδειξε τα γεγονότα ως ανθρωπινό βίωμα, υπενθυμίζοντας, παράλληλα, ότι η ταλαιπωρία, ο πόνος και ο σπαραγμός ουδέποτε άλλοτε αγγίζουν τόσο δραματικά μεγέθη, παρά μόνον όταν εξιστορούνται με τον απλούστερο τρόπο, από εκείνους που τα έχουν υποστεί.

* Τα γεγονότα που αναφέρονται ως «Νοεμβριανά», με το νέο ημερολόγιο που επικράτησε την περίοδο του μεσοπολέμου... συνέβησαν τις πρώτες μέρες του Δεκεμβρίου.

xenofonb@gmail.com